BUHARA'DAN KONYA'YA İRFAN MİRASI

VE XIII. YY. MEDENİYET MERKEZİ KONYA

- II -

KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

KONYA NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ

İRFA

IRCICA İSLÂM TARİH SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ

TRT AVAZ

BUHARA'DAN KONYA'YA İRFAN MİRASI ve

XIII. YY. MEDENİYET MERKEZİ KONYA

(II)

Koordinatör :
Selim Yücel GÜLEÇ

Editörler :
Prof. Dr. Dilaver GÜRER
Doç Dr. İbrahim IŞITAN
Arş. Gör. Sami BAYRAKÇI
Arş. Gör. Yusuf BÜYÜKYILMAZ

Yayın Takip:
Derya KARAKAYA

Tasarım&Grafik
Ali Rıza BÜYÜKVADİ

Konya Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınları**: 401**

ISBN: **978-605-389-344-8**

Yapım:
Konya Kültür A.Ş.

Aralık
2019

Önsöz

Cibril hadisinde de geçtiği üzere İslam düşüncesinin üç temel kurucu metodolojisi vardır. Hadisin orijinaline göre bunlar İman-İslam-İhsan adını alırken, bilim dalları olarak Kelam-Fıkıh-Tasavvuf olarak ifade edilir. Bunun daha soyut ve ilkesel düzeyde ifadesi Tevhid-Adalet-Mahabbet üçlüsüdür. İrfan mirası İslam geleneğinde daha çok üçüncüsünün temsil ettiği şeydir. Kelam ile ortaya konulan metodoloji metafizik güveni, fıkıh düşüncesi sosyal güveni sağlamayı ifade ederken, tasavvuf düşüncesi ise kendilik bilinci sağlamaya karşılık gelmektedir. Bunların Orta Asya ve Anadolu tecrübesindeki adları ise Mâtüridî-Hanefî-Sûfî düşünce olarak ifade edilebilir. Buradaki sûfîlik içerisinde Yesevîlikten Mevlevîliğe, Nakşbendîlikten Bektaşiliğe, Halvetîlikten Celvetîliğe birçok meşrep çizgisi yer almaktadır.

Tasavvuf, İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzını ifade eder. Bir anlamda tasavvuf, Allah-insan ilişkisini samimiyet ve doğruluk açısından konu edinir ve İslam'ın ahlaki boyutunu temsil eder. Ayrıca tasavvuf, metafiziğin meselelerini de yeniden yorumlayarak İslam düşüncesinde açılımlar sağlar. Dolayısıyla İslâmî ilimler içerisinde Kelam ve Fıkhın yanında farklı bakış açılarına kaynaklık eden bir faaliyet sahasıdır. Tarikatların yaygınlaşmasıyla birlikte tasavvuf sosyal yapının ayrılmaz unsuru haline gelmiş ve toplumun her kesiminin çok yönlü beklentilerini cevaplama refleksi geliştirmiştir. Bütün kültürel tezahürlerde iz bırakan tasavvufî tecrübe, İslâmî ilimler tarihi açısından çeşitli evreleri göz önünde bulundurulmak suretiyle yeniden okunmaya elverişli bir araştırma alanı olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle tasavvuf ilminin dini ve toplumsal boyutlarının kapsayıcı olarak incelenmesi ancak diğer İslami ilimlerle ve de tarih, edebiyat, felsefe gibi farklı disiplinlerin ortak çabasıyla mümkün olacaktır.

15. yüzyılda Fâtih Sultan Mehmed döneminden itibaren Osmanlı coğrafyasında etkin olmaya başlayan Nakşbendîlik "Anadolu irfanı" diyebileceğimiz tasavvufî İslam anlayışına önemli katkılar sağlamıştır. Bu yolun büyükleri, diğer maneviyat erleri gibi, topluma ahlak ve maneviyat aşılamış, yazdıkları eserlerle kültür ve gönül dünyamızda derin izler bırakmışlardır.

Konya'nın kardeş şehri Buhara'da Silsile-i Aliyye büyükleri yaşamıştır. Bunlar Özbekistan'da halen *yedi pirler* olarak bilinir. Bunlar Abdülhâlık-ı Gucdüvânî, Arif-i Rivgerî, Hâce Mahmud İncîrfağnevî (ö. 715/1315-16 [?], Ali Râmîtenî (ö. 715/1315), Muhammed Bâbâ Semmâsî (ö. 736/1335-36 [?]), Seyyid Emir Külâl (ö. 772/1370), Seyyid Muhammed Bahâeddin Nakşbend'dir (ö. 791/1389). Ayrıca Semerkand'da da Silsile-i Aliyye büyüklerinden Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) kabri bulunuyor.

Orta Asya'da Hâce Yusuf Hemedânî, Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî ile Anadolu'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sareddin Konevî gibi tasavvuf büyüklerinin yorumlarıyla bir medeniyet sürekliliği ortaya çıkmıştır. İslam dünyasının mezhebî ve etnik çatışmalara sürüklenmek istendiği günümüzde birlik ve beraberliğe, Orta Asya'dan Anadolu'ya, daha özelde Buhara'dan Konya'ya uzanan irfan düşüncesinin kuşatıcılığına ve hoşgörü ruhuna her zamankinden daha fazla muhtaç olduğumuz açıktır.

XII ve XIII. yüzyıl Batıdan gelen Haçlılarla, Doğudan gelen Moğolların tüm Türk ve İslam dünyasını kasıp kavurduğu bir zaman dilimi içerisinde yer almaktadır. Bir yüzyıla mal olan Haçlı Seferleri ile yıpranan Anadolu, üzerinde yeni kurulmuş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin devlet sisteminin tam anlamıyla oturmasını da geciktirmiştir. Bu kez XIII. yüzyılda başlayan büyük Moğol istilası, doğrudan Türk-İslam dünyasını derinden etkilemiş, özellikle Yassı Çemen sonrasında, Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında tampon vazifesi gören Harzem ülkesinin yıkılmasıyla da Moğol tehlikesi doğrudan Anadolu üzerinde hissedilir olmuştur. Bunun yanında Moğollardan kaçan birçok, âlim, ârif, bilim adamı, sanatkâr İslam Dünyasının en güvenilir ülkesi olan Türkiye Selçuklu devletine akın akın gelmekteydiler.

Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında bulunan I. Alâeddin Keykubâd, Moğol zulmünden kaçan âlim, ârif, bilim adamı, sanatkârı başşehir Konya'ya davet ederek bizzat teveccühte bulunmuştur. Orta Asya'dan başlayan Moğol yıkımı, Türkiye'de tam ters bir istikamette neticelenmiş, özellikle başşehir Konya'ya gelen bu kişiler sayesinde Türkiye Selçuklu Devleti ilmî ve entelektüel anlamda çok yüksek bir seviyeye kavuşmuştur. Özelde Konya'da, genelde Türkiye

Selçuklu Devleti sınırlarında aradı ardına açılan medreseler, zaviyeler, tıp fakülteleri, bilim ve sanat merkezleri ile XIII. yüzyıl İslam Dünyasının her anlamda ana merkezi Türkiye olmuştur. Aynı zamanda İslam Fıkıh ve Düşünce Sisteminin ekol kurucu âlimleri, filozofları, kelamcıları ve sûfileri açtıkları okullar sayesinde özellikle Konya'yı merkez haline getirmişlerdir. Taşkent, Buhara, Merv, Semerkant, Şâş, Herat, Nişabur gibi merkez şehirlerin içerisinde XIII. yüzyılda artık Konya'yı bir merkez şehir olarak görmekteyiz.

Buhara'dan Konya'ya gelişen bu irfan mirasını konu alan bu eser, İslam düşüncesinin ve medeniyetinin söz konusu dönemdeki dinamikliğini ortaya koymaktadır. Düşüncesini ve medeniyetini yeniden inşa etme durumunda olan günümüz İslam toplumlarının bu dinamiklikten istifade etmesi en önemli beklentimizdir.

Gayret Bizden Başarı Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

NAKŞİBENDİLİĞİN OSMANLI COĞRAFİYASINDA YAYILMASINDA ÖNCÜ ROL OYNAYAN AZERBAYCAN KÖKENLİ MÜTASAVVIFLAR..... 2

NAKŞBENDÎ-MÜCEDDİDÎLİĞİN ANADOLU'YA TAŞINMASINDA KÖPRÜ BİR ŞAHSİYET OLARAK MUHAMMED MURAD EL-BUHARÎ 21

ŞEYH EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'NİN İRFAN DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMUNA KATKILARI VE TOPLUMA HİZMET ANLAYIŞI 36

13. YÜZYILDA KONYA'NIN BİR İLİM MERKEZİNE DÖNÜŞMESİNDE İRANLI ÂRİFLERİN ROLÜ 51

TÜRKİSTAN SÛFÎLERİNİN İRŞAD METOTLARINDAN GÜNÜMÜZE YANSIMALAR: AHMET YESEVÎ ÖRNEĞİ 102

SULTAN AHMED HAZÎNÎ DÎVÂNI'NDA 'ERRE ZİKRİ'NE YAPILAN ATIFLAR 125

MESNEVÎ'DE HZ. DÂVÛD..... 136

HÂNIN HUZÛRUNDA: KÜBREVÎ ŞEYHİ ALÂÜDDEVLE SİMNÂNÎ'NİN (Ö.736/1336) İLHANLI HÜKÜMDARI ARGUN (1284-91) DÖNEMİNDE MİSTİKLERLE MÜNASEBETLERİ 160

BUHÂRÂ'DAN KONYA'YA ÇOK YÖNLÜ BİR ÂLİM: EBÛ SAİD HÂDİMÎ..... 174

HOKAND HANLIĞINDAKİ TASAVVUFİ HAYATTA ÖNEMLİ YER TUTAN NAKŞİBENDİ-MÜCEDDİDİ ŞEYHLERİ (19. YÜZYIL)... 200

İRFAN MİRASININ BAZI GÜNÜMÜZ MESELELERİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 208

İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ VE ANADOLU TASAVVUF KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 217

ORTA-ASYA'DAN ANADOLUYA İRFAN GELENEĞİ KURUCU ŞAHSİYETİ İMÂM AZAM EBÛ HANÎFE'NİN ZÜHD VE AHLÂKI 237

İRFAN VE FIKIH: ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA FIKIH VE TASAVVUF İLMİNİN SERÜVENİNE KISA BİR BAKIŞ 269

FERGANALI MUTASAVVIF ŞAİR ZİYAÜDDİN HAZİNÎ TÖRE HOKANDÎ 282

6./12. YÜZYIL BUHARA'SINDA ÇOK YÖNLÜ BİR ÂLİM: İMAMZÂDE EŞ-ŞERĞÎ EL-BUHÂRÎ (Ö. 573/1177) VE *'UKÛDÜ'L-'AKÂİD FÎ FÜNÛNİ'L-FEVÂİD* İSİMLİ ESERİ 297

13. YÜZYILDA ÇOK YÖNLÜ BİR ÂLİM: HUBEYŞ ET-TİFLİSÎ (Ö.629/1231[?]) 333

ESKİ TÜRK DİNİ ORTA ASYA GÖK TANRI İNANCI VE ŞAMANİZM'İN, ANADOLU ALEVİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 350

EFFECTS OF MIDDLE-ASIAN SKY-GOD BELIEF OF OLD TURKISH RELIGON AND SHAMANISM ON ANATOLIAN ALAWISM 366

ANADOLU'DA BİR ARADA YEŞERMİŞ MEVLEVİLİK-AHİLİK-BEKTAŞİLİK ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA 367

SELÇUKLU DÖNEMİ ESERLERİNDEN YUSUFÎ'NİN HÂMÛŞNÂMESİ'NİN DÖNEMİN BAZI TARİHİ OLAYLARINA BAKIŞI 377

SUFİLERİN/ARİFLERİN YAŞAM MEKÂNI OLARAK ZAVİYELER 391

MEVLÂNA MÜZESİ'NDEKİ H.723 TARİHLİ MESNEVÎ YAZMASININ HUSÛSİYETLERİ VE ÖNEMİ..... 397

AHİLİĞİN İRFAN ETKİSİNİN KONYA'DAKİ YANSIMALARI (MİMARİ VE YÖNETİM RUHUNUN UYUMU) 406

KONYA ULU CAMİİ-ALÂEDDİN CAMİİ 426

YUSUF AĞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ 13. YÜZYIL SELÇUKLU CİLDLERİNDE MİKLEB TASARIMLARI..... 493

ENVELOPE FLAP DESIGNS OF 13TH CENTURY SELJUK BOOKBINDINGS IN YUSUF AGA MANUSCRIPT LIBRARY 494

MİMARİ BAĞLAMDA KONYA KARATAY MEDRESESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 515

ҲАМИДУЛЛА БОЛТАБОЕВ,..... 545

HORASAN'DAN KONYA'YA ATÇEKENLER'İN MANEVİ ÖNDERİ SULTAN DEDİĞİ 557

KONYA VE ÇEVRESİNİN TÜRKLEŞMESİ-İSLÂMLAŞMASI VE İLMİN YAYILMASINDA ROL ALAN BAZI İLİM ADAMI VE MUTASAVVIFLAR..... 571

NAKŞÎ EĞİTİM METODUNUN SÛFÎ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN TAHLİLİ 588

ANADOLU TASAVVUFUNDA EKBERÎ ÇİZGİ: BAYRAMÎ-ŞEMSÎ ŞEYHİ ABDURRAHİM KARAHİSÂRÎ (Ö. 888/1483'TEN SONRA) ÖRNEĞİ 617

GÖNÜL İLE AKLIN BULUŞMASI: MEVLANA'NIN İNANÇ SİSTEMİNDE "İRFAN"NIN "BURHAN" İLE BÜTÜNLEŞMESİ .. 632

MİMARİ BAĞLAMDA KONYA KARATAY MEDRESESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

THE ARCHITECTURAL CONTEXTUALIZATION OF KARATAY MADRASA AT KONYA

Mehmet KUTLU*

ÖZ:

13. yüzyılda Türk ve İslam Dünyasına büyük acılar ve kayıplar yaşatan Moğol İstilasının bir sonucu olarak Buhara, Semerkand, Bağdat gibi büyük ilim merkezleri tahrip edilmiş ve ilim adamlarının çalışmalarını yürütebilecekleri bilimsel ortam ortadan kalkmıştır. Bu dönemde söz konusu büyük ilim merkezlerinde yaşayan âlimler kendilerini himaye edecek ve çalışmalarını sürdürebilecekleri yeni merkezler aramışlardır. Bu şartlarda Anadolu'da Konya ve Mısır da Kahire âlimlerinin ilk adreslerinden olmuştur. Anadolu Selçuklu başkenti Konya özellikle 13. yüzyıl boyunca yoğun imar faaliyetlerinin yaşandığı ve ilmi çalışmaların yapıldığı bir İslam medeniyeti merkezi haline gelmiştir. Bu imar faaliyetlerinin içinde özellikle eğitim kurumları olan medreseler dikkat çekmektedir. 13. yüzyıl Konya medreseleri içinde Karatay Medresesi, gerek mimari gerekse süsleme özellikleri yönünden en önemli yapılardan biridir.

Bu çalışmada, yoğun çini mozaik süsleme unsurları ve anıtsal taçkapısı ile tanınan Karatay Medresesi'nin mimari unsurlarının incelenmesi ve değerlendirmesi yapılacaktır. Karatay Medresesi taçkapısındaki inşa kitabesine göre H. 649/M. 1251 yılında inşa edilmiştir. Kitabede yapının Sultan II. İzzeddin Keykavus'un saltanatında ve büyük vezirlerden Celaleddin Karatay'ın banîliğinde inşa edildiği belirtilmektedir. Konya'da dönemin âlim ve ariflerinin ziyaret, toplantı ve faaliyetlerine ev sahipliği yapan Karatay Medresesi'nin şehrin kültür hayatına da yön verdiği söylenebilir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Denizli, Türkiye. ORCID ID: 0000-0002-3075-3965.

Yapı, Konya'nın iç kalesi olan Alaeddin Tepesi'ne çok yakında, yani merkezi bir noktada konumlandırılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemine ait tek katlı, tek eyvanlı ve kapalı avlulu medreselerden olan Karatay Medresesi'nin eyvanla aynı aks üzerinde olmayan ve ana cepheyi ortalamayan bir taçkapıya sahip olması ilginçtir. Ayrıca yapının anıtsal nitelikteki taçkapısı bir giriş eyvanına açılmamasıyla da dönemin yaygın mimari uygulamalarıyla farklılaşmaktadır. Anadolu'da ilk örneklerini 12. yüzyılın ortalarında Danişmendli medreselerinden olan Tokat Yağıbasan Medresesi (1152) ve Niksar Yağıbasan Medresesi (1158) olarak bildiğimiz kapalı avlulu medrese plan şemasının yaklaşık yüz yıl sonra daha gelişmiş ve düzenli şekilde Karatay Medresesi'yle ortaya çıkması yapının mimari olarak değerini ortaya koymaktadır. Yapının özgün mimari planında simetrik özellikler göstermesi beklenirken günümüzde yapıda mimari bağlamda görülen bazı uyumsuzluk ve düzensizliklerin zaman içerisinde yaşanan yoğun tahribat ve sayısını bilemediğimiz onarımların sonucu ortaya çıkmış olmasının yüksek olasılığı inkâr edilemez bir olgudur.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Mimarisi, Konya, Karatay Medresesi.

ABSTRACT:

As a consequence of the Mongol invasion, in the 13th century which caused great damage and loss to the Turkic and Islamic world, the big scientific centers such as Bukhara, Samarkand and Baghdad were destroyed and the scientific environment where scientists could conduct their studies was eliminated. During this period, the scholars accommodating and working in these big centers of science searched for new places to protect themselves and continue their activities. Under these circumstances, Konya in Anatolia and Cairo in Egypt had become attraction points for scientists. Specifically, during the 13th century, the Anatolian Seljuk capital Konya, has become one of centers of Islamic civilization, with extensive construction activities and significant scientific studies. Among these construction activities, madrasas which are educational institutions are of great

importance. The Karatay Madrasa is one of the most outstanding structures in terms of both architectural and decorative features.

The aim of this study is to examine and assess the architectural characteristics of the Karatay Madrasa which is well known for the dense tile mosaic ornament elements and monumental portal. According to the inscriptions on portal of Karatay Madrasa it was built in 649 H./1251 A.D. under patronage of the Grand Vizier and Amir *Jalaluddin Qaratai* during the reing of the Izz ad-Dīn Kaykāwus II. It is possible to state that the Karatay Madrasa, which hosted the visits, meetings and activities of the scholars and wisemen of the period, also guided the cultural life of the city.

The building is located in the city center, very close to Alaaddin Hill which is the inner castle of Konya. It is interesting to note that the Karatay Madrasa, which is the one of Anatolian Seljuk period madrasas with single floor, single iwan and closed courtyard, has a portal that doesn't placed on the same axis as the iwan and the main facade. In addition, the monumental portal of the building which doesn't open to the entrance iwan is differentiated by this feature from the widespread architectural practices of the era. The first examples of a closed courtyard plan, which can be observed in Anatolia in the middle of 12th century at Danishmendid madrasas such as Tokat Yağıbasan Madrasa (1152) and Niksar Yağıbasan Madrasa (1158), emerging about a hundred year later in a more advanced and regular manner in Karatay Madrasa revealing the architectural value of the building. While the structure is expected to reflect symmetrical features in the original architectural plan, some mismatches and irregularities within the architectural context of the madrasa highly probably occurred as an outcome of uncountable repairs and intense destruction over time.

Key words: Anatolian Seljuk Architecture, Konya, Karatay Madrasa.

Fotoğraf 1: Karatay Medresesi Ana Caddeden Genel Görünüm (M. Kutlu, 2018)

1251 yılında Emir Celaleddin Karatay tarafından inşa ettirilen Karatay Medresesi, Anadolu Selçuklu dönemi Konya medreselerinin en ihtişamlı olanlarından biridir. Selçuklu dönemi Konya'nın iç kalesi olan Alaeddin Tepesi'nin hemen kuzey eteklerinde yer alan Karatay Medresesi, kapsamlı ve etkileyici süsleme özellikleriyle yayınlarda kendinden çokça bahsettiren bir yapıdır. Karatay Medresesi'yle ilgili yerli ve yabancı gezgin ve araştırmacıların birçok çalışmaları bulunmaktadır.[930] Özellikle yapının anıtsal taçkapısı taş süsleme özelliklerinin niteliğiyle fevkalade olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte yapının kapalı avlusunun duvarlarından başlayarak kubbe örtüsüne kadar tüm yüzeyleri kaplayan çini ve çini mozaik süslemeleri görenleri hayranlık bırakacak derecede etkileyici ve ince detaylıdır.

Karatay Medresesi'nin banisi olan Celaleddin Karatay, Anadolu Selçuklu döneminin en önemli devlet adamlarından biridir. Aslen gayrimüslim bir aileden geldiği ve devşirilerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetine alındığı belirtilmektedir.[931] Kendisi gibi kardeşleri olan Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'un da Anadolu Selçuklu bürokrasisinde önemli konumlara sahip

[930] Erdemir, 2009, 12-22.
[931] Turan, 1948, 19-22; Uğur ve Koman, 1940, 7; Taneri, 1993, 251.

oldukları bilinmektedir. Celaleddin Karatay'ın hayatı ve şahsiyeti hakkında detaylı çalışmalar bulunmaktadır.[932]

Celaleddin Karatay'ın Konya Karatay Medresesi'nden başka bânisi olduğu bilinen yapılar ise Malatya'da zaviye ve mescid, Antalya'da Darü's-Süleha ve Kayseri-Malatya yolu üzerinde bulunan ve anıtsal bir kervansaray olan Karatay Han'dır.[933]

Karatay Medresesi'nin Osmanlı dönemine ait kayıtları, vakıfları, görevlileri ve geçirdiği bazı onarımlar hakkında yapılan çalışmalar sonucu bazı bilgilere ulaşılmıştır.[934] Onarımlar görmesine rağmen yapının 1890'lı yıllara gelindiğinde harap ve terkedilmiş olduğuna bilgiler verilmektedir.[935] Cumhuriyet döneminde ise 1935, 1952, 1953, 1957, 1988 ve 1993 yıllarında yapıda restorasyon çalışmalarının yaşandığı ve 1955 yılından itibaren Çini Eserleri Müzesi olarak hizmet verdiği belirtilmektedir.[936]

Fotoğraf 2: Taçkapı (http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/karatay-medresesi-1)

[932] Uğur ve Koman, 1940; Turan, 1948; Odabaşı, 2013.
[933] Erdemir, 2009, 24.
[934] Atçeken, 1998, 218-229.
[935] Erdemir, 2009, 34.
[936] Erdemir, 2009, 36-37.

Karatay Medresesi mimari özellikleri bağlamında ele alındığında tek katlı, kapalı avlulu ve tek eyvanlı plan şemasına sahip olduğu görülür. Yapının zaman içinde geçirdiği tahribat ve onarımlar nedeniyle özgün plan şemasının tam olarak nasıl olduğu konusunda şimdiye kadar yapılan çalışmalarla bir netliğe ulaşılamamıştır.

Yapının doğu cephesine bakıldığında 7,40 m genişliğe, 8,50 m derinliğe ve 2,00 m derinliğe sahip anıtsal bir taçkapı karşımıza çıkar.[937] Taçkapı üzerinde geometrik, bitkisel ve yazı kuşaklarından oluşan oldukça yoğun ve özenli bir süsleme programına yer verilmiştir (Foto: 3). Geometrik ve bitkisel süslemelerin yanı sıra hadislerden oluşan yazı kuşakları bazı çalışmalarda detaylı şekilde incelenmiştir.[938] Taçkapının özellikle taş süsleme özelliklerinin ve yapım tekniklerinin Konya Alaeddin Camii'nin ve Aksaray Sultanhanı'nın taçkapılarıyla üslup ve tasarım açılarından büyük ölçüde benzerlikler göstermesi nedeniyle Karatay Medresesi'nin mimarının da Konya Alaeddin Camii'nin mimarı olan Muhammed bin Havlan ed-Dımaşkî olabileceği ileri sürülmüştür.[939] Bu görüşün doğruluğuna büyük olasılıkla katılmakla, birlikte söz konusu yapılarla Karatay Medresesi'nin inşa kitabelerinin arasındaki zaman farkının da varlığı göz önünde bulundurulması gerekir.

[937] Erdemir, 2009, 72.
[938] Cantay, 1987, 25-30; Eminoğlu, 1999; Erdemir 2009, 74-82; Gedik, 2004, 165-189; Önder 1995, 267-270; Önder 1996, 163-168.
[939] Sönmez, 1989, 221-222; Erdemir, 2009, 26-28.

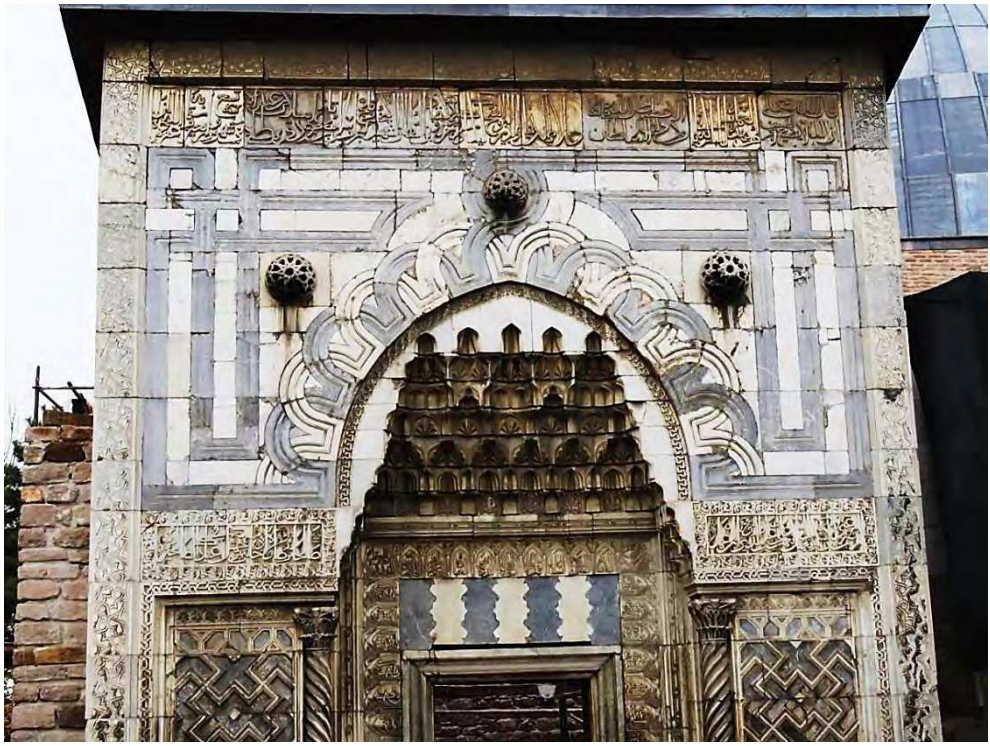

Fotoğraf 3: Karatay Medresesi Taçkapısı (M. Kutlu, 2018)

Diğer dikkat çeken bir özellik anıtsal taçkapının ana cepheyi ortalamamasıdır (Foto: 1, 2). Taçkapı ana cephenin güney ucunda konumlandırılmıştır. Bu durum dönemin yaygın mimari uygulamalarına uymamaktadır. Özellikle Anadolu Selçuklu mimarisinde çok yaygın görülen ana cepheyi ortalayan anıtsal taçkapı ve onun arkasında yer alan ve plan şemasının vazgeçilmezlerinden olan avluya geçişi sağlayan giriş eyvanı şeklindeki düzenleme Karatay Medresesi'nde ortadan kalkmıştır.

Kalınlığı 0,95 m ile 1,28 m arasında değişen ön cephe veya doğu cephesi duvarı 7,40 m genişliğindeki taçkapıdan sonra 0,60 m içe girinti yaptıktan sonra 11,90 m düz devam ettikten sonra kırılarak 4,95 m daha uzanmaktadır.[940]

Karatay Medresesi'nin caddeye bakan cephesinde dikkat çeken diğer özellikler ise cephe duvarının üzerinde üç adet mazgal pencereye yer verilmesi ve duvarının kuzeydoğu köşeye doğru kırılarak düz devam etmemesidir. Buradaki üç adet

[940] Erdemir, 2009, 83.

mazgal pencere avlunun doğu kanadında bulunan üç adet mekânın varlığına işaret etmektedir. Ayrıca ana cephe duvarının kırılarak kuzeydoğu köşede adeta pahlanmış bir şekilde uzanması kolayca izah edilebilir görünmemektedir. Ancak bu özelliğin ana cephede kullanılan inşa malzemesi ve tekniklerinde görülen benzerlik ve uyum nedeniyle sonradan yapılan bir müdahale veya onarımla ortaya çıkmadığı belirtilmektedir.[941]

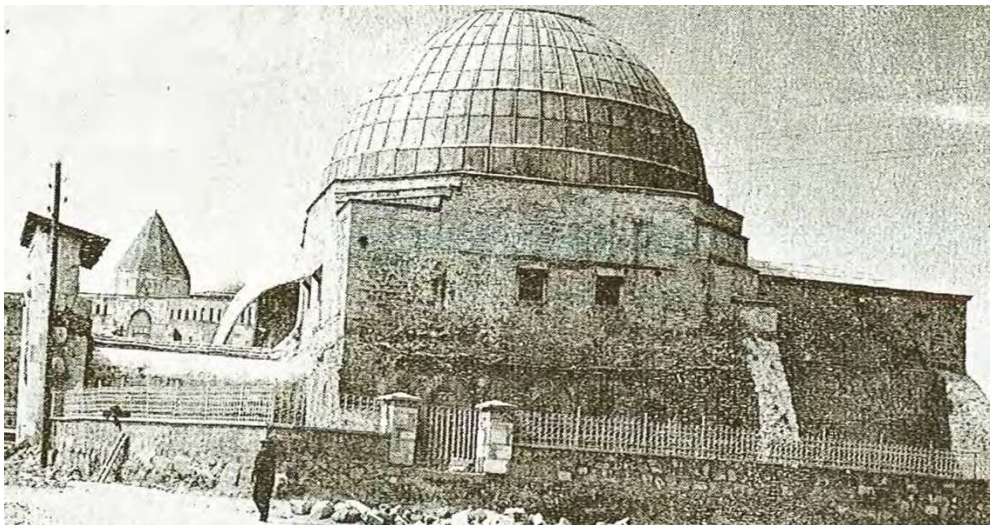

Fotoğraf 4: Karatay Medresesinin kuzey cephesi (A. Kuran, 1969, Resim 102)

Yapının kuzey cephe duvarı ise 1,28 m kalınlıkta ve moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.[942] Duvar düz şekilde uzanması gerekirken dışa taşıntı yapan destek payandalarının varlığı nedeniyle yanlışlıkla batı ucunda dışa taşıntı yapar şekilde algılanmıştır. A. Kuran tarafından yayınlanan bir fotoğraf (Foto: 4) bu durumu belgelemektedir.[943] Bu yanılgı nedeniyle yapılan onarımlarda kuzeybatı köşedeki mekânın kuzey duvarı dışa taşıntılı olarak inşa edilmiştir (Foto: 4). Böylece yapının özgün planında kuzeybatı köşedeki mekânın dışa taşıntılı olması gerektiğini düşünülmüştür.[944] Ancak M. Akok'un 1977 yılındaki restorasyon

[941] Kuran, 1969, 53.
[942] Erdemir, 2009, 83.
[943] Kuran, 1969, Resim 102.
[944] Akok, 1977, 54; Schneider, 2000, 131-133; Erdemir, 2009, 81;

planının aksine 1970 yılında yayınladığı medresenin perspektif görünüşünde kuzey cephe duvarının dışa taşıntısız olarak düz uzandığı görülmektedir.[945]

Fotoğraf 5: Karatay Medresesinin batı cephesi (M. Kutlu, 2018)

Bununla birlikte yapının batı cephe duvarı da düz uzanmasına karşın kuzeybatı köşeden güney batı köşeye kadar açılı bir şekilde uzanmaktadır (Foto: 5). Bu cepheye açılan dikdörtgen kesitli üç büyük pencere ise büyük eyvan ile kuzey ve güneyindeki kareye yakın planlı mekânlara aittir. Onarımlar sırasında 0,30 x 0,60 m boyutlarında bir açıklıktan avludaki havuza giden su kanalı bağlantısı tespit edilmiştir. [946] Yapının diğer cephelerinde görülen bazı düzensiz özelliklerin görünmesine karşın ilginç olan durumlardan biri de güney cephe duvarının ise cephe boyunca girinti veya taşıntı yapmaksızın dümdüz uzanmasıdır (Foto: 6).

[945] Akok, 1970, 11.
[946] Erdemir, 2009, 84.

Fotoğraf 6: Karatay Medresesinin güney cephesi (M. Kutlu, 2018)

Karatay Medresesi'nin anıtsal taçkapısından sonraki dikkat çeken mimari unsuru ise taçkapının arkasındaki yıkılmış mekândır. Bu nedenle taçkapı ile medresenin mimari kütlesi arasındaki organik bağ ortadan kalkmıştır.

Fotoğraf 7: Taçkapıdan avluya geçişi sağlayan mekânın duvarı (M. Kutlu, Kasım 2018)

Ancak son aylardan yapılmakta olan onarım çalışmalarıyla bu mekânın bütünlenerek Karatay Medresesi'nin mimari kütlesine dâhil edilmesi süreci tamamlanmaya yaklaşmıştır (Foto: 7). 7, 72 x 7,80 m ölçülerinde[947] kare planlı

[947] Erdemir, 2009, 87.

olduğu tespit edilen mekânın[948] örtüsünün ne olduğu sorusu da birçok yayında önemli tartışma noktalardan birini oluşturmaktadır. Anıtsal taçkapıdan avluya geçişi sağlayan bu mekânın kubbe örtülü olabileceğine dair bazı izlerin olduğu belirtilmektedir. [949] Taçkapının arka tarafındaki üçgen bingilerin varlığına dayandırılarak kubbe örtülü olması düşünülmüştür.[950]

Son aylarda devam etmekte olan onarım çalışmaları kapsamında taçkapıdan kapalı avluya geçişi sağlayan söz konusu mekânın kuzeydoğu duvarı üzerinde 1,23 x 2,15 m ölçülerinde sivri kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır.[951] Bu girişten geçilerek 12,10 x 12,00 m ölçülerinde kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir avluya ulaşılır. [952] Avlunun ortasında 3,70 x 3,70 m ölçülerinde bir havuz bulunduğu görülmektedir.[953] (Foto: 8)

Fotoğraf 8: Kapalı avlu ve ortasındaki havuz (M. Kutlu, 2018)

[948] Kuran, 1969, 51; Mülayim, 2001, 475-476.
[949] Erdemir, 2009, 86-87.
[950] Kuran, 1969, 52.
[951] Erdemir, 2009, 87.
[952] Kuran, 1969, 52.
[953] Kuran, 1969, 52.

Havuzun üzerinde ise 12,00 m çapında bir kubbe[954] ve onun ortasında bir aydınlık feneri bulunmaktadır (Foto: 9). Özgün tasarımında bu aydınlık fenerinin bulunduğu noktanın üzerinin açık bırakıldığı ve hem aydınlanma hem de havalandırmayı sağlayan işlevi olduğu düşünülmektedir.[955] Yine de oldukça karanlık bir iç mekân olgusu karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aydınlatmada başka unsurlardan yararlanıldığını gündeme getirmektedir. Kandil ve mum kullanımına aydınlatma için gerek duyulmuştur. Ancak basit aydınlatma amacına yönelik kandil ve özellikle mum kullanımını Hıristiyanlığa ilişkilendirerek bağlayan hatta Karatay Medresesi'nde de bu araçlardan yararlanılmasını Celaleddin Karatay'ın gayrimüslim kökenden gelişine ve mühtedi oluşuna bağlayan anlamsız yorumlar da bulunulmaktadır.[956] Hatta Redford, bu durumu Hıristiyanların dini ayinlerde mum yakmalarıyla Müslümanları kutsal bazı gün ve gecelerde mum yakarak aydınlanmalarını ilişkilendirerek iki din arasında dini pratik "praxis" geçişkenliği gibi görebilecek bir yoruma da ulaşmıştır. Redford'un bu çalışmasında akademik nitelik ve üslup sorunlarının yanı sıra akademik etik yönünden de birçok sorun bulunduğunun tespiti de yapılmıştır.[957]

[954] Erdemir, 2009, 88.
[955] Kuran, 1969, 52.
[956] Redford, 2015, 165.
[957] Duggan, 2016, 1-62.

Fotoğraf 9: Karatay Medresesinin kapalı avlu üzerindeki kubbe (M. Kutlu, 2018)

Kubbenin yükünün yelpaze şeklindeki pandantiflerle avluyu çevreleyen duvarlara geçişi sağlanarak taşındığı gözlenmektedir. Avlunun tüm cephelerini aşağıdan yukarıya kubbeye kadar tamamen kaplayan firuze veya turkuaz renkli ve patlıcan moru renkli çini ve mozaik çini teknikli yapılmış yoğun süsleme programına uygulanmıştır. Stilize edilmiş bitkisel ve yazı karakterli süslemelerin yanı sıra sonsuzluk sembolizmi olarak yorumlanan geometrik kompozisyonlara da yer verilmiştir. Buradaki etkileyici süslemeler üzerine de birçok kapsamlı çalışma yapılmıştır.[958]

Bununla birlikte kubbeye geçişi sağlayan yelpaze pandantifler üzerinde kutsal kitapları bulunan peygamberlerin adları (Musa, İsa, Davud ve Muhammed) yazılıdır ve bu uygulamanın amacının "Hıristiyanları İslam'a ısındırmak için dinleri eklektize eğilimi" olabileceği belirtilmektedir.[959] Bu yorum oldukça havada kalmaktadır. Öncelikle bu yapının bir darül-fıkh olduğu göz önünde

[958] Mülayim, 1982, 111-121; Erdemir 2009, 88-89.
[959] Odabaşı, 2016, 265.

bulundurulursa bunun fıkıh (İslam hukuku) eğitimi veren ve geleceğin kadıları veya müftülerini yetiştiren bir kurum olduğu dikkatimizi çeker. Buradaki uygulamanın maksadı İslam fıkhını uygulayacak kişilere ehl-i kitab olan gayrimüslimlere karşı anlayışlı olmayı ve katı olmamayı telkin etmek olabilir. Bu yazıları gayri müslimlerin okuyabileceği oldukça düşük bir olasılıktır, çünkü çarşı veya meydan gibi gayrimüslim halka açık bir alanda bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıda kubbe kasnağında da "dinde zorlama yoktur" ayetinin ifade edilmesi[960] de bu metnin muhatabının Müslümanlar olması gerektiğini destekler niteliktedir. Yani bu metinlerin muhatabı fıkıh eğitim veren ve alanlardır; gayri müslimler değildir. Ancak İslam fıkhının ehl-i kitap olan gayri müslimlere karşı katı uygulanmaması ve "dinde zorlama yoktur" ayetinin uygulanmasının sonucunda gayri müslimler İslam'a yakınlaşabilirler. Z. Odabaşı'nın makalesi, başlığı ile mimari anlam boyutunu hedeflese de ölçülerden bahsetmeden mimari çözümlemeye girişmekte, ölçüleri olmayan mekânların işlevlerini tartışabilmekte ve böylece özelliklerine tam vâkıf olamadığı mimariden kendince kozmolojik anlam çıkarmaktadır.

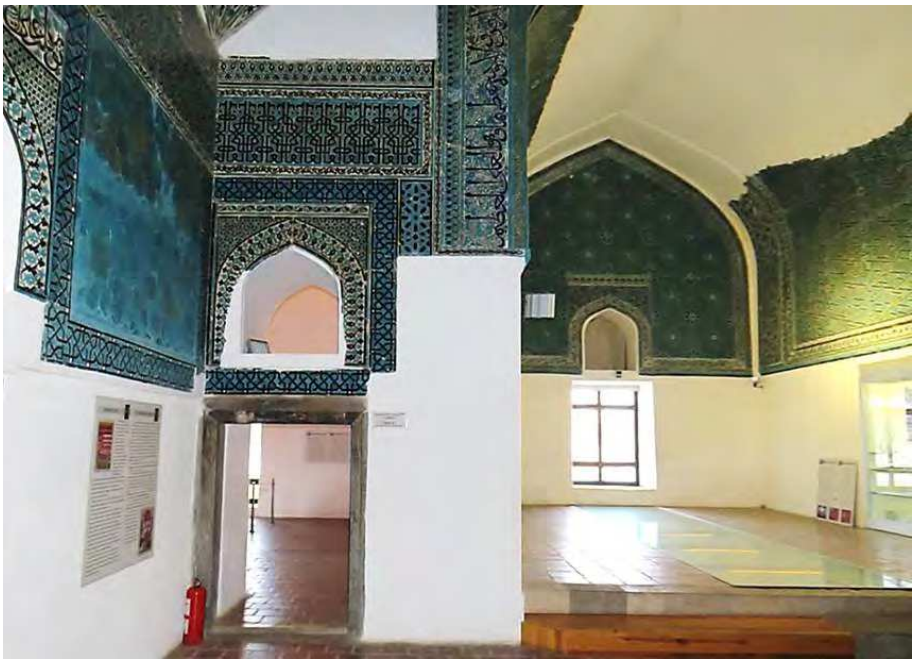

Fotoğraf 10: Eyvan ve güneydeki mekânın avluya açılan giriş açıklığı (M. Kutlu, 2018)

[960] Odabaşı, 2016, 265.

Kapalı avlunun batısında Karatay Medresesi'nin tek eyvanı olan ve avluya hâkim konumda bulunan büyük bir eyvan yer almaktadır (Foto: 10). Kapalı avlunun baştanbaşa çini mozaik kaplı süsleme kompozisyonu büyük eyvanda da bir bütünün parçası olarak devam etmektedir. Yani kubbe ve eyvanın süsleme programı bütüncül bir tasarımın eseri görünümündedir. Bu bölümdeki çini mozaik süsleme programı da bazı araştırmacılar tarafından detaylı olarak incelenmiştir.[961] Avlu zemininden birkaç basamak yüksekte konumlandırılan ve 6,42 x 8,35 m ölçülerindeki [962] eyvanın sivri beşik tonoz örtüsü vardır.[963] Ayrıca eyvanın batı, kuzey ve güney duvarları üzerinde dikdörtgen kesitli birer pencereye yer verilmiştir. Ancak kuzey ve güney duvarları üzerindeki dikdörtgen kesitli büyük pencerelerin özgün halde birer dolap nişi olmaları büyük olasılıktır.

Fotoğraf 11: Eyvanın güneyindeki mekân (türbe) (M. Kutlu, 2018)

[961] Erdemir, 2009, 91-99.
[962] Erdemir, 2009, 90; Kuran (1969, 52) eyvanın 6,35 x 7,90 m ölçülerinde olduğunu belirtmektedir.
[963] Erdemir, 2009, 90.

Büyük eyvanın güneyinde 6,87 x 7,15 m ölçülerinde[964] ve kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekân bulunmaktadır (Foto: 11). Avlunun güneybatı köşesindeki 1,18 x 1,81 m ölçülerine sahip bir giriş açıklığından geçilerek mekâna ulaşılmaktadır.[965] Burada girişin üzerinde lento olarak devşirme mermer bir taş blok kullanılmıştır. Tuğla malzemeden inşa edilen bir kubbe ile örtülü mekânın ancak avlu kubbesi ve eyvan tonozu gibi yoğun süsleme programlarının aksine sade ve süslemesiz bir kubbeye sahip olması oldukça şaşırtıcıdır (Foto: 12). Bu durum mekânın ortasında 1,18 x 2,50 x 0,53 m ölçülerinde bir sandukaya yer verilmesiyle ilgili olabilir. Sanduka yapının banîsi olan Celaleddin Karatay'a aittir. Banînin İslam'a sıkı bağlı bir kişilik olarak tanınması dolayısıyla süslemeye yer verilmemiş olması düşünülebilir. Ancak S. Redford, gerek türbe işlevi yüklenen bu mekânın kubbesinin süslemesiz oluşunun, gerekse mekâna avludan sağlanan girişin üzerindeki bir kiliseden getirildiğini iddia ettiği devşirme taş malzemenin Karatay'ın Hıristiyan geçmişiyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmektedir.[966] Böylece yapıdaki bazı özellikleri Hıristiyanlıkla ve bazılarını İslam'la ilişkilendirerek Karatay'ın kişiliğinde ve Karatay Medresesi'nin mimari ve süsleme unsurlarında Anadolu'nun Hıristiyan çoğunluğundan İslam çoğunluklu bir yapıya geçişinin bir sembolizmini bulmaya yönelik zorlama yorumlara ulaşmıştır.[967]

[964] Erdemir, 2009, 101; Kuran (1969, 52) ise mekânın 6,80 x 7,15 m ölçülerinde olduğu kaydetmektedir.
[965] Erdemir, 2009, 101.
[966] Redford, 2015, 166.
[967] Redford, 2015, 166.

Fotoğraf 12: Eyvanın güneyindeki mekânın (türbe) kubbe örtüsü (M. Kutlu, Kasım 2018)

Eyvanın kuzeyinde yer alan ve yıkık olduğu 1960'lı yıllara ait rölöve planlarında görülen bir mekân daha bulunmaktadır.[968] Y. Erdemir de bu mekânın yıkık ve avluya açılan girişinin de kapatılmış olduğunu belirtmektedir.[969] Eyvanın güneyindeki mekânın bir benzeri veya simetriği olduğu düşünülebilecek bu mekânın kuzey duvarının dışa taşıntı yapması nedeniyle ölçülerinin güneydeki mekândan daha büyük olduğu ancak benzer şekilde kubbe ile örtülü olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla yapılan onarım sürecinde sonunda kareye yakın planlı ve kubbe örtülü bir mekân ortaya çıkmış bulunmaktadır (Foto: 13, 14).

[968] Kuran, 1969, 51; Akok, 1970, 12; Sözen, 1970, 64.
[969] Erdemir, 2009, 103.

Fotoğraf 13: Eyvanın kuzeyindeki yıkık mekânın son hali (M. Kutlu, 2018)

Fotoğraf 14: Eyvanın kuzeyindeki yıkık mekânın kubbe örtüsü (M. Kutlu, 2018)

Mahmut Akok tarafından 1960 yılında yayınlanan Karatay Medresesi'ne ait rölöve planında avlu, eyvan ve türbe olarak kullanılan kareye yakın planlı mekân dışındaki diğer mekânların yıkık olduğu görülmektedir.[970] Bu mekânlar, avlunun kuzey ve güney kanatlarındaki üçer adet dikdörtgen planlı mekânlar, taç kapının arkasındaki kare planlı mekân, avlunun doğu kanadındaki üç veya dört adet dikdörtgen planlı mekânlar ile eyvanın kuzeyindeki kareye yakın planlı mekân şeklindedir.

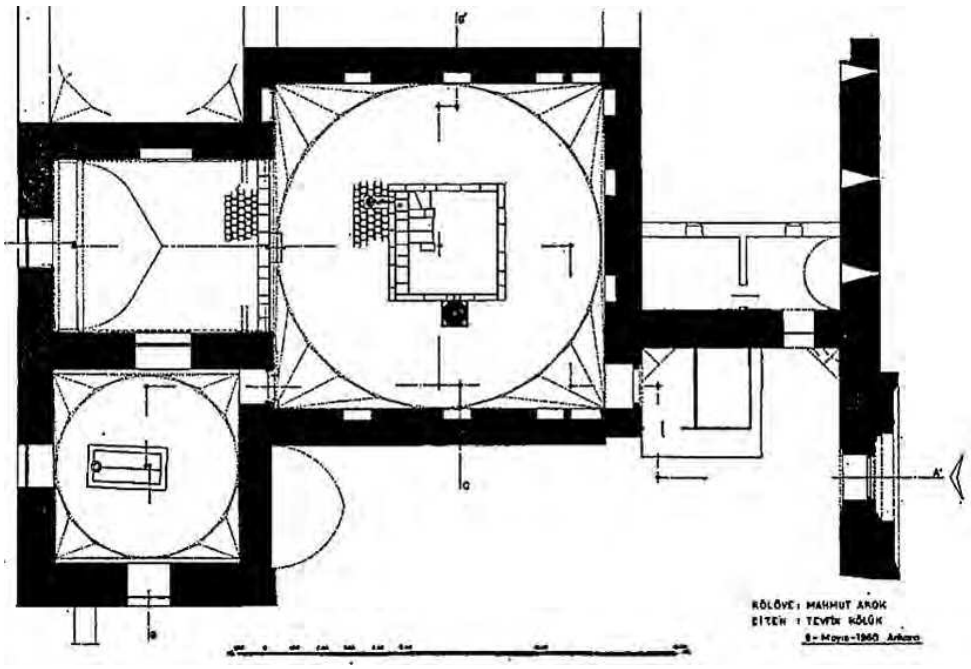

Plan 1: Karatay Medresesi'nin 1960 yılındaki Rölövesi (M. Akok, 1970, 12)

Günümüzde avlunun güney kanadında dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtüye sahip üç adet mekân bulunmaktadır. Avluya açılan girişleri, yaklaşık 1,00 x 1,90 m ölçülerindedir.[971] Bu girişlerin üzerinde sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Kapalı avlunun cephelerinde yüksekte konumlandırılan bu nişlerin etrafının yine çini mozaik süsleme kompozisyonlarıyla kaplandığı görülür. Buradaki süsleme unsurlarının detaylı incelemesi yapılmıştır.[972] En doğudaki mekânın girişinin yaklaşık 0,20 m mesafesinde bir dolap nişi olduğu düşünülen bir unsur tespit

[970] Akok, 1970, 12.
[971] Erdemir, 2009, 105.
[972] Erdemir, 2009, 109-122.

edilmiştir.[973] Burada dördüncü bir giriş açıklığı ve mekânın olasılığı tartışılmış ancak dördüncü mekânın olması durumunda yaklaşık 1,00 m genişlikte olması sonucuyla karşılaşılmasıyla bu unsurun bir dolap nişi olmasının daha akla yakın görülmüştür.[974] Daha önceleri burada yan yana iki tuvalet mekânı olabileceği ileri sürülmüşse[975] de yeterince kabul görmemiştir. Üç küçük mekânın işlevleri özgün halde öğrenci odaları olmalıdır. Yıkık olduğu bilinen bu mekânlar onarımlarla yapı bünyesine tekrar dâhil edilmişlerdir. Mekânların aralarındaki duvarlar kaldırılmasıyla 4,42 x 12,27 m ölçülerine ve 5,60 m yüksekliğe sahip dikdörtgen planlı bir salon ortaya çıkmıştır.[976] Günümüzde, Anadolu Selçuklu dönemi figürlü çinilerinin sergilendiği bir salon olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu mekânların güney duvarları üzerinde bir mazgal pencereye yer verilmiştir.

Fotoğraf 15: Güney kanattaki üç mekânın birleşmesiyle oluşan sergi salonu (M. Kutlu, 2018)

[973] Kuran, 1969, 53; Erdemir, 2009, 105.
[974] Kuran, 1969, 53; Erdemir, 2009, 105.
[975] Önder, 1961, 9-19.
[976] Erdemir, 2009, 105.

Fotoğraf 16: Güney kanattaki salonda sergilenen bazı Kubad-Abad çinileri (M. Kutlu, 2018)

Avlunun kuzeyinde de tıpkı güneydeki dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü üç mekânın simetriği olan diğer üç mekâna yer verilmiştir. Güney kanattaki mekânlar gibi yaklaşık 1,00 x 1,90 m ölçülerindeki avluya açılan girişleri bulunmaktadır.[977] Bu girişlerin üzerlerinde ve avlu cephesine bakan yüksek seviyede birer adet sivri kemerli nişler konumlandırılmıştır. Yapının kuzey cephe duvarının doğu batı doğrultusunda açılı gelmesi nedeniyle söz konusu üç mekânın genişlikleri doğudan batıya doğru daralmaktadır. Dolayısıyla mekânların üçü de standart genişlik ve boyutlara sahip değildir. Daha önceden tamamen yıkık olduğu tespit edilen bu mekânların onarımlar sonucunda yeniden yapının kütlesine bütünleştirildiği görülmektedir. Bu üç mekânın birlikte 2,82 x 11,90 m ölçülerinde ve 4,90 m yükseklikte olduğu belirtilmektedir.[978] Günümüzde ziyaretçilere kapalı tutulan bu mekânların idari maksatlı işlevleri olması beklenebilir.

[977] Erdemir, 2009, 105.
[978] Erdemir, 2009, 105.

Fotoğraf 17: Kapalı avlu (güneyden) (M. Kutlu, 2018)

Yapının doğu kanadındaki mekânlara baktığımızda temel seviyesine kadar yıkılmış olarak günümüze ulaştıkları görülür. Buradaki mekânların avluya bakan cephelerinde tuğladan örülmüş kemerlerle vurgulanmış olan birer giriş açıklığına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ancak mekânları birbirinden ayıran aradaki duvarların günümüze ulaşamaması nedeniyle kaç adet mekân olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yapının ana cephesi üzerindeki mazgal pencerelerin sayısına göre mekânların bölündüğü var sayılmaktadır. Ne yazık ki söz konu mekânların buradaki mekân sayısının üç veya dört olduğu konusu net ortaya konulamadığı gibi kuzeydoğu köşedeki mekânın simetrik plan özelliği olarak bir kubbe üst örtüsüne mi yoksa beşik tonoz örtüye mi sahip olduğu noktasında da fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bu konuda ortada iki dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü mekân ile kuzeydoğu köşede kareye yakın planlı ve kubbe örtülü olan toplamda üç mekânın olmasını daha uygun bulmaktayım. Yapının özgün mimari planı simetri arayışının bir sonucu olabilecek özellikleri içeren bir tasarımın eseri olabilir. Köşelerdeki mekânlarda küçük ve ortada kapalı avluyu örten daha büyük bir kubbe örtüsü bu duruma işaret olabilir.

Fotoğraf 18: Kapalı avlu (kuzeyden) (M. Kutlu, 2018)

Değerlendirme: Karatay Medresesi'nin mimari plan özelliklerini değerlendirdiğimizde tek katlı, tek eyvanlı ve kapalı avlulu bir medrese olduğunu görmekteyiz. Kapalı avlulu medreselerin Anadolu'daki bilinen ilk örnekleri Danişmendli yöresinde Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri olarak 12. yüzyılın ortalarında karşımıza çıkmaktadır.[979] Konya ve çevresindeki erken tarihli yapıların günümüze ulaşamama nedeniyle de olsa gerek 13. yüzyılın ortalarına kadar Konya'da kapalı avlulu medrese örneklerine rastlanmamaktadır. Her ne kadar Ali Gav Medresesi, 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekte[980] olsa da eldeki veriler Karatay Medresesi'nin Konya'daki ilk anıtsal nitelikli kapalı avlulu medrese olabileceğini düşünmeye sevk etmektedir. Ancak Konya'nın batısında Afyon Boyalıköy ve Isparta Atabey Ertokuş Medreseleri[981] gibi 13. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen yapıların varlığı kapalı avlulu medreselerin sadece Danişmendli yöresiyle sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Afyon Boyalıköy, Isparta Atabey Ertokuş ve Konya Ali Gav medreseleriyle Karatay Medresesi'nin farklılaşan yönü

[979] Kuran,1969, 15-18; Sözen, 1970, c. 2: 21-29; Kuban, 2008, 174;
[980] Kuran, 1969, 49-51; Sözen, 1970, c. 2: 48-53;
[981] Kuran, 1969, 44-49; Sözen, 1970, c. 2: 42-47.

avluyu örten kubbenin avlu duvarlarınca taşınmasıdır. Söz konusu üç yapıda ise avluyu örten kubbenin ayaklarla taşınmakta olduğu gözlenmektedir. Ancak kubbenin avlu duvarlarınca taşınıyor oluşu Karatay Medresesi'nin Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleriyle örtü sistemi tasarımı bağlamında benzerliğini ortaya koymaktadır.

Karatay Medresesi, zaman içinde geçirmiş olduğu yoğun ve şiddetli tahribat ile sayısını ve niteliğini bilemediğimiz birçok onarım nedeniyle özgün plan tasarımının özelliklerini bir dereceye kadar koruyabilmiştir. Ancak korunamayan özellikleri de azımsanamayacak kadar çoktur. Bu nedenle birçok yayında benzer şekilde yapının özgün plan özelliklerini tespiti noktasında büyük sorunlar bulunduğu kaydedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Karatay Medresesi'nin plan özelliklerindeki sorunlar veya tartışma noktaları şöyle listelenebilir: Taçkapının ön cepheyi ortalamaması ve eyvan ile avlu ve taçkapı arasında doğrusal bir aks meydana gelmemesi; caddeye bakan ön cephe duvarının düz devam etmeyip kuzey köşeye yaklaşırken kırılarak uzanması; taçkapının arkasındaki ve kapalı avluya geçişi sağlayan mekânın örtüsü, kuzey cephe duvarının batı ucuna doğru bir dışa taşıntı mı yoksa destek kuleleri mi olduğu, yıkılmış olan ve sonradan onarılan kuzeybatı köşedeki veya eyvanın kuzeyindeki mekânın örtüsü, güney, kuzey ve batı kanatlardaki medrese hücrelerinin sayısı ve kuzeydoğu köşede kubbe örtülü bir mekânın olup olamayacağı.

Karatay Medresesi'nin taçkapısı anıtsal süsleme özelliğinin yanı sıra ön cepheyi ortalamaması nedeniyle dikkat ve tartışma konusu olmuştur. Ancak şimdiye kadar bu konuya tam bir açıklama getirilememiştir. Bu özelliğin Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreselerinde de görülmesi nedeniyle "anıtın geleneği geçememesi" gibi bir yorum[982] yapılsa da yine açıklayıcı bir neden ortaya konulamamaktadır.

Caddeye bakan ön cephe duvarının düz devam etmeyip kuzey uçta kırılması adeta bir pahlanma gibi ilginç bir özelliktir ve hangi ihtiyaçtan veya nedenden dolayı ön cephede böyle bir uygulamaya başvurulduğu bilinmemektedir. Yapıya sonradan yapılan bir müdahalenin sonucu olmadığı, gerek malzeme gerekse örgü

[982] Kuban, 2008, 178.

tekniğinin özgün olduğu ifade edilmiştir.[983] Bu özelliğin özgün olduğuna dair yaygın bir kabul oluşmuştur.

Taçkapının arkasındaki ve avluya geçişi sağlayan mekân yıkılmış durumda iken son aylardaki onarımla duvarı örülmekte ve üzerinin de örtülmesi beklenmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda bu mekânın üçgen bingiler üzerinde yükselen bir kubbe örtüsüne sahip olduğu tespit edilmiştir.[984] Bu noktada da yaygın bir ortak kanaat oluşmuştur, denilebilir.

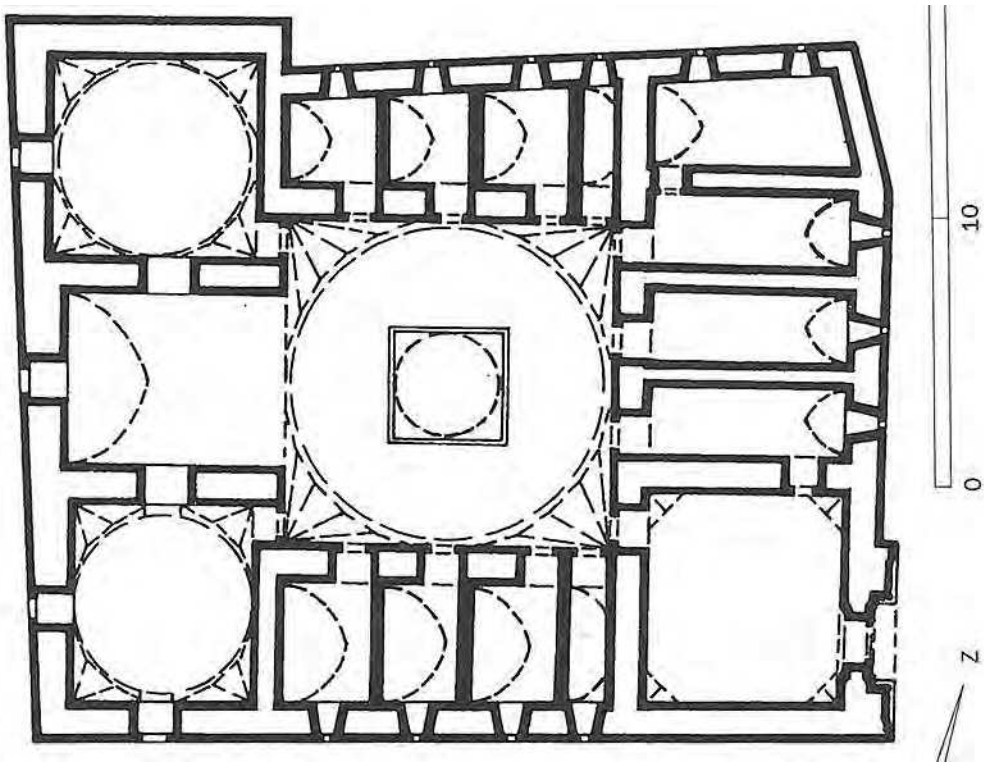

Plan 2: Karatay Medresesi Planı (G. Schneider, 2000, 133)

Kuzey cephe duvarının batı ucuna doğru dışa taşıntı mı yaptığı veya bu bölümde payandaların mı olduğu sorusuna gelince birçok araştırmacı bu cephe duvarının düz devam ettiğini kabul etmektedir.[985] Ancak bu görüşe katılmayanlar

[983] Kuran, 1969, 53.
[984] Kuran, 1969, 52; Erdemir, 2009, 86-87.
[985] Kuran, 1969, 51; Sözen, 1970, c. 2: 64; Akok, 1970, 11; Kuban, 2008, 178; Yılmaz ve Ulusoy, 2017, 202;

da bulunmaktadır.[986] Yapının restorasyon projesini hazırlayan ekibin ikinci grupta yer alması nedeniyle onarım dışa taşıntı yapıyor şekilde yapılmasıyla sonuçlanmıştır. M. Akok önce yayınladığı Karatay Medresesi'nin perspektif görünümünde kuzey cephe duvarında herhangi bir dışa taşıntı öngörmezken[987] daha sonra yayınladığı restorasyon projelerinde ise dışa taşıntı öngörmüştür.[988] Bu konuda Aptullah Kuran'ın çalışmasındaki bir fotoğraf (Foto: 4) durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Fotoğrafta iki adet destek payandasının cephe duvarından dışarı çıktığını görmek mümkündür. Bu nedenle kuzeybatı köşedeki mekânın dışa taşıntı yapmaması gerekmektedir.

Yıkılmış olan ve sonradan onarılan kuzeybatı köşedeki veya eyvanın kuzeyindeki mekânın örtüsü ise Anadolu Selçuklu medreselerinde yaygın görülen bir özellik olan büyük eyvanın her iki yanında kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı mekânların örtülerinde kubbe kullanımı esas alınarak kubbe ile örtülmüştür. Mahmut Akok'un çalışmasında da bu kubbenin geçişlerinin Türk üçgenleriyle olduğunu tespit etmiştir. [989] Bu mekânın kışlık dershane işlevinde olduğu belirtilmiştir.[990]

[986] Akok, 1977, 54; Schneider, 2000, 131-133; Erdemir, 2009,81, 159; Çaycı, 2017, 108; Bozkurt, 2018, 62.
[987] Akok, 1970, 11.
[988] Akok, 1977, 54.
[989] Akok, 1970, 12.
[990] Kuran, 1969, 53.

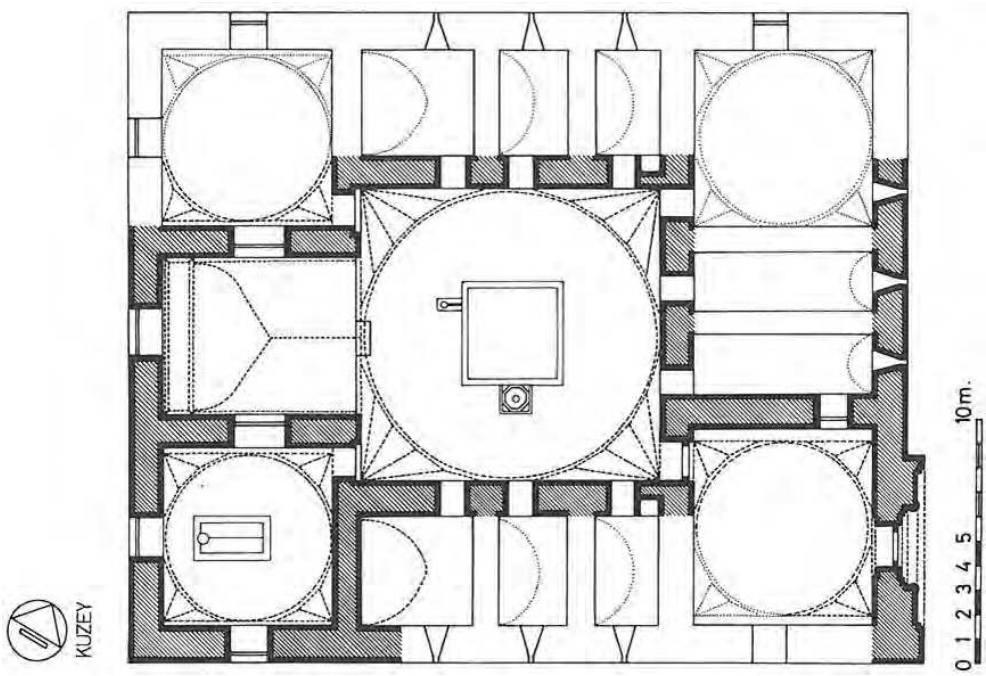

Plan 3: Karatay Medresesi (Z. Sönmez, 1989, 232)

Güney, kuzey ve doğu kanattaki medrese hücrelerini sayısına gelince kuzey ve güney kanatlarda üçer adet mekânın olmasının doğru olacağı yaygın kanaat olarak benimsenmiştir. Mehmet Önder'in mekânlardan doğu uçtakilerin girişlerine yaklaşık 0,20 m mesafedeki dolap nişlerini birer giriş açıklığı gibi değerlendirerek karşılıklı ikişer adet tuvalet mekânı şeklindeki görüşü[991] kabul görmemiştir. Bunda olası dördüncü mekânların yaklaşık 1,00 m genişlikte yani oldukça dar olmaları uygun görülmemiş ve Karatay Medresesi içinde dört adet tuvaletin de sayı olarak çok fazla olacağı düşünülmüştür.[992]

Doğu kanattaki mekânların ikisinin öğrenci hücresi olması ve kuzeydoğu köşede ise her ne kadar doğu cephe duvarı çarpık olsa da üzeri kubbe örtülü bir mekânın olması simetrik plan özelliğine uygun düşecektir. Böylece Mehmet Önder'in köşe mekânlarda dört kubbeli plan düşüncesi, 1242 yılında Konya'da inşa edilen Sırçalı Medrese gibi bir yapıda oldukça simetrik bir plan şemasının uygulanması örneği düşünülürse kabul edilebilir görünmektedir.

[991] Önder, 1961, 9.
[992] Kuran, 1969, 53.

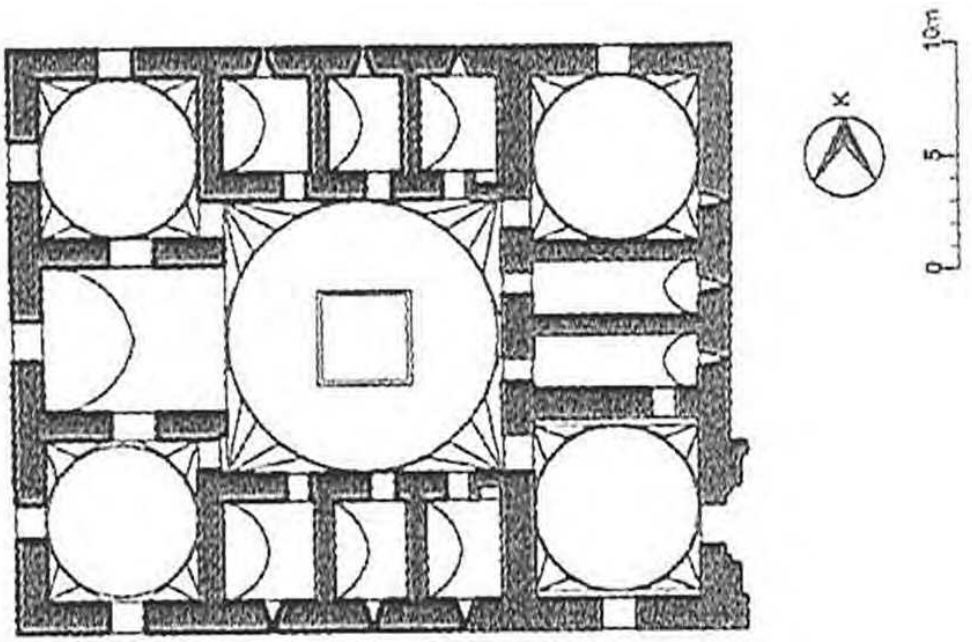

Plan 4: Karatay Medresesinin Restitüsyon Planı (D. Kuban, 2008, 178)

Karatay Medresesi'nin gerek avlu kubbesi ve eyvan yüzeylerinde, gerekse taçkapı üzerindeki süsleme kompozisyonlarında oldukça ileri düzeyde geometri bilgisi gerektiren unsurların bir arada bulunmasının bir sonucu olarak yapının mimari plan şemasına bu düzen ve mükemmelliğin yansıması beklenilebilir. Söz konusu özellikler bağlamında belki idealize edilmiş bir plan gibi görülebilecek olan Metin Sözen'in restitüsyon planı[993], Zeki Sönmez'in planı[994] ve Doğan Kuban'ın Karatay Medresesi restitüsyon planının (Plan: 4) daha doğru ve özgün plana daha yakın bir öngörü olabileceği kanaatindeyim. Yapıda karşımıza çıkan düzensizlik veya uyumsuzlukların daha sonraki tahribat ve onarımlardan kaynaklanmış olmasının yüksek olasılığı inkârı oldukça zor bir olgudur. Zira bu kadar ince hesap gerektiren süsleme kompozisyonları ile tezat teşkil eden düzensizlik veya sorunların mimari plan özelliklerinde görülmesinin açıklanabilir olmadığı ortadadır.

[993] Sözen, 1970, 66.
[994] Sönmez, 1989, 232.

KAYNAKÇA

Akok, M., 1970, "Konya Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18-2: 5-28.

_____, 1977,Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılmaları Düşünülen Üç Selçuklu Eseri Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri. *Türk Arkeoloji Dergisi,* 24-1: 41-69.

Atçeken, Z., 1998, Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bozkurt, T., 2018, *Konya'nın Kırk Eğitim Yapısı*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Cantay, T., 1987, "Konya Karatay Medresesinin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu" *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 6: 25-30.

Çaycı, A., 2017, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya, Palet Yayınları.

Duggan, T.M.P., 2016, "Intercession and Succession, Enlightment and Reflection: The Inscriptional Program of the Karatay Madrasa, Konya" *LIBRI* II, 1-62.

Eminoğlu, M.E., 1999, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya, Tablet Basım Yayın.

Erdemir, Y. , 2009, *Karatay Medresesi - Çini Eserleri Müzesi*, Konya, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Gedik, A., 2004, "Karatay Medresesi Taçkapısı'ndaki Celî Yazıların Hat San'atı Bakımından Değerlendirilmesi" *İSTEM Dergisi* 3, 165-189.

Kuban, D., 2008, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Kuran, A., 1969, *Anadolu Medreseleri,* Ankara, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Mülayim, S., 1982, "Konya Karatay Medresesi'nin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi" *Sanat Tarihi Yıllığı* 11, 111-121.

_____, 2001, "Karatay Medresesi", *TDV İslam Ansiklopedisi* 24, 475-476.

Odabaşı, Z., 2013, "Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, s. 575-602, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları.

_____, 2016, “Karatay Medresesinin Biçimlendirilmesi ve Mimari Anlam Boyutu”, *USAD* 5, 253-270.

Önder, M., 1961, Konya Müzesi Çini Eserler Seksiyonu (Karatay Medresesi) Rehberi, İstanbul.

_____, 1995, “Konya’da Karatay Medresesi Portali”, *Vakıflar Dergisi* 25, 267-270.

_____, 1996, “Konya’da Karatay Medresesi Portali Kitabeleri”, s. 163-168.

_____, *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Redford, S., 2015, “Intercession and Succession, Enlightment and Reflection: The Inscriptional Program of the Karatay Madrasa, Konya.” *Viewing Inscriptions in the Late Antique and Medieval World.* ed. A. Eastmond, s. 148-169, Cambridge, Cambridge University Press.

Schneider, G., 2000, *Türk Mimarisinden Çizimler,* İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Sönmez, Z., 1989, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar,* Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Sözen, M., 1970, *Anadolu Medreseleri (Selçuklular ve Beylikler Devri)*, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Taneri, A., 1998, “Celaleddin Karatay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, 251-252.

Turan, O., 1948, “Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten* 45, 17-171.

_____, 2014, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Ötüken Yayınları

Uğur, M.F. ve Koman, N.M., 1940, Selçuklu *Büyüklerinden Celaleddin Karatay ve Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya, Konya Halkevi Neşriyatı.

Yılmaz, E.M. ve Ulusoy M., 2017, “Karatay Medresesi Kapsamında Tarihi Süreçte Sürdürülebilirlik”, *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi,* 3, 196-204.

Elektronik Kaynaklar

http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/karatay-medresesi-1 (Erişim: 15.03.2019)